

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Розглянуто наукові і практичні засади економічної безпеки виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств з метою підвищення ефективності їхньої виробничо-господарської діяльності. Запропоновано визначення поняття «економічно стійкий виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств» та підходи до обґрунтування системи індикаторів економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.

Ключові слова: Економічна безпека, виробничий потенціал, сільськогосподарське підприємство, кореляційно-регресійна модель, економічна стійкість, система індикаторів.

On the problem of increasing the economic security of industrial potential of agricultural enterprises

Abstract. Reviewed scientific and practical basis of the economic security of the production potential of the agricultural enterprises in order to increase the efficiency of their production and activities. Proposed definition of “economically sustainable productive capacity of agricultural enterprises” and the approaches to the explanation of a system of indicators of economic security of the agricultural enterprise.

Keywords: Economic security, production potential, agricultural enterprise, correlation-regression model, economic stability, system of indicators.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси аграрної економіки України наприкінці 20-го століття зумовили появу надмірних ризиків та загроз для виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств. Це спонукало як науковців, так і представників агробізнесу до пошуку якісно нових

шляхів забезпечення стійкого розвитку цих підприємств на основі формування належного рівня їх економічної безпеки. Тому проблема підвищення економічної безпеки виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств є однією з головних в аграрному секторі України, оскільки від її вирішення залежать як фінансові результати діяльності вітчизняних агровиробників, так й конкурентоспроможність агропродовольчої продукції на зовнішньому й внутрішньому ринках.

Стан вивчення проблеми. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств є критерієм надійності їх партнерства у бізнесі та спроможності забезпечувати переробні підприємства агропродовольчою сировиною, а населення – продуктами харчування із рослинницької та тваринницької продукції.

В загальному розумінні під поняттям “безпека підприємства” вважають ефективне використання власних ресурсів підприємства, що забезпечує його стабільну діяльність та стійке зростання в майбутньому [1; 2; 3; 4].

Водночас, незважаючи на наявність численних наукових розробок у сфері економічної безпеки, недостатньо опрацьованими залишаються питання її формування на рівні сільськогосподарських підприємств, які враховували б особливості аграрної сфери та виробничого потенціалу в плані його формування як економічно стійкого зокрема. Останній з економічної точки зору є, як відомо, матеріальною умовою для відтворення земельних, трудових і матеріально-технічних ресурсів та сукупністю збалансованих факторів для ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств незалежно від форми їх власності.

Метою даної статті є обґрунтування пропозицій щодо підвищення економічної безпеки формування та використання виробничого потенціалу

О.Ю. Єрмаков,
В.В. Нагорний,
С.О. Єрмаков

сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Практика ринкового господарювання переконливо свідчить, що перед сільськогосподарським підприємством проблеми економічної безпеки його виробничого потенціалу виникають не тільки в кризові періоди, але й тоді, коли воно працює у стабільному економічному середовищі.

Вирішуючи завдання економічної безпеки в режимі стійкого функціонування сільськогосподарське підприємство повинне зосереджувати увагу на забезпеченні ефективної підприємницької діяльності згідно чинного законодавства.

Найбільшою небезпекою для сільськогосподарських підприємств є руйнування виробничого потенціалу як головного фактору забезпечення його прибуткової виробничо-господарської діяльності.

В результаті проведених досліджень виявлено, що сучасний стан виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств вказує на негативні тенденції, які проявилися в аграрному секторі України, а саме: зниження економічної родючості земель; недостатність матеріально-технічного забезпечення та механізації виробничих процесів; суттєве зниження мотивації праці та низький рівень оплати праці; падіння виробничої та технологічної дисципліни; відсутність інноваційної стратегії економічного зростання тощо. З огляду на це, економічно стійкий виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств можна визначити як сукупність сприятливих організаційно-економічних можливостей та оптимізованих виробничих ресурсів підприємства, що забезпечують його гнучке реагування на загрози внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища, досягнення високої прибутковості виробничо-господарської діяльності для стабільного економічного зростання і створення сприятливих соціально-економічних умов для працівників.

Сукупність об'ємних і структурних показників дає можливість всебічно оцінити виробничий потенціал з вартісного боку та оптимальність залучення і використання відповідних ресурсів (земельних, трудових, матеріально-технічних). Основною складовою частиною економічно стійкого виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства є такий природний ресурс, як земля. З'ясовано, що в Україні продовжується процес неефективного використання земельного потенціалу сільськогос-

подарських підприємств. Однією з основних причин цього є матеріально-технічне забезпечення аграрних виробників, яке в багатьох із них не відповідає сучасним технологічним вимогам раціонального ведення землеробства. Так, наприклад, машинно-тракторний парк у сільськогосподарських підприємствах столичної Київської області за 2000-2012 рр. суттєво зменшився і на сьогодні кількість техніки в них становить лише 50-65% від технологічної потреби.

З метою визначення впливу ресурсозабезпеченості на виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь шляхом побудови кореляційно-регресійної моделі було сформовано вибірку, яка налічує 243 сільськогосподарських підприємства Київської області, за винятком спеціалізованих тваринницьких підприємств (частка виручки від реалізації продукції рослинництва у загальній виручці сільськогосподарської продукції перевищує 67%). Дана модель містить процеси накопичення, аналізу та оцінювання, споживання й розвитку виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств і може бути основою для опрацювання плану підвищення ефективності його використання. Уява про величину виробничого потенціалу та окремих його складових дає можливість до певної міри впливати на його ознаки.

Кореляційно-регресійна модель залежності виробництва валової продукції рослинництва на 1 га сільськогосподарських угідь (y) від факторних ознак (x) має вигляд рівняння 1:

$$Y = -65,52 + 13,99 X_1 + 1,38 X_2 + 1,40 X_3 + 3,04 X_4 + 1,36 X_5 + 0,61 X_6, \quad (1)$$

де, x_1 – землезабезпеченість 1 працівника у рослинництві, га;

x_2 – витрати на оплату праці на 1 га сільськогосподарських угідь, грн;

x_3 – витрати на добрива на 1 га сільськогосподарських угідь, грн;

x_4 – витрати на нафтопродукти на 1 га сільськогосподарських угідь, грн;

x_5 – витрати на амортизацію на 1 га, грн;

x_6 – витрати на оплату послуг сторонніх організацій на 1 га сільськогосподарських угідь, грн.

Результати багатофакторного кореляційно-регресійного аналізу відображають дані, наведені у таблиці 1, що дозволяють зробити наступні висновки.

Таблица 1

Параметри рівняння регресії та їх оцінки

Статистичний показник	A_0	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6
Середні значення	5316,87	65,187	339,53	862,72	641,35	265,01	795,67
Коефіцієнт множинної кореляції	0,8155						
Коефіцієнт детермінації	0,665						
Коефіцієнти рівняння регресії	- 65,516	13,9941	1,3800	1,4029	3,0363	1,3573	0,6061
Критична межа коефіцієнтів рівняння (коефіцієнт Стьюдента)		6,4039	3,1308	6,4332	6,6436	3,8211	3,1699
Табличне значення Т-коэф.	1,96						
Коефіцієнт Фішера	78,084						
Табличне значення F	2,14						
Коефіцієнти еластичності		0,1716	0,0882	0,2277	0,3664	0,0677	0,0907

Так, ступінь тісноти зв'язку між досліджуваними ознаками є високою, оскільки коефіцієнт множинної кореляції становить 0,8155. Усі шість факторів мають прямий вплив на результативну ознаку, зі збільшенням значення факторної ознаки (X) збільшується значення Y.

Значення коефіцієнта рівняння регресії визначає коефіцієнт збільшення змінної Y при збільшенні X на одиницю відносно середнього. Отже, із збільшенням землезабезпеченості на 1 га відносно середніх значень у вибірці виробництво валової продукції рослинництва на 1 га с.-г. угідь збільшиться на 13,99 грн; витрат на оплату праці, добрива, нафтопродукти, амортизацію, оплату праці робіт та послуг сторонніх організацій у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь на 1 грн. відносно середніх значень у вибірці виробництво валової продукції рослинництва з одиниці площі збільшиться відповідно на 1,38; 1,4; 3,04; 1,36; 0,068 та 0,61 грн.

Коефіцієнт еластичності показує, на скільки відсотків зміниться в середньому результативна ознака (Y) при зміні факторної ознаки (X) на 1 %.

$$E = f'(x) \cdot \frac{x}{y} \quad (2)$$

У нашому випадку для лінійної моделі рівняння запишемо:

$$E = a_1 \cdot \frac{x}{y} \quad (3)$$

За розрахованими коефіцієнтами еластичності з'ясовано, що із збільшенням землезабезпеченості працівника, витрат на оплату праці, добрива, нафтопродукти, амортизацію, оплату праці робіт та послуг

сторонніх організацій у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь на 1 % відносно середніх значень у вибірці виробництво валової продукції рослинництва з одиниці площі збільшиться відповідно на 0,172; 0,088; 0,223; 0,366; 0,068 та 0,61 %.

Часткові коефіцієнти кореляційного рівняння регресії (1) свідчать про те, що найвагомішими факторами впливу на виробництво валової продукції рослинництва серед досліджуваних факторів є землезабезпечення працівників, витрати на добрива та нафтопродукти.

Досліджено, що у процесі формування економічно стійкого виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств в них мають бути встановлені оптимальні параметри збалансованого розвитку рослинництва та тваринництва з урахуванням їх спеціалізації та економічно обґрунтованої наявності основних і додаткових галузей, створені умови для раціонального використання земельних угідь і трудових ресурсів, впровадження зональних систем землеробства, інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур тощо.

Разом з тим, існує безліч видів загроз для ефективного господарювання сільськогосподарського підприємства та його економічної безпеки: природні, техногенні, інформаційні, конкурентно-кримінальні, загрози некомпетентності керівництва, організаційні та інші. Всі вони можуть безпосередньо вплинути на руйнування складових елементів виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства в процесі здійснення його господарської діяльності.

Оцінка економічної безпеки виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств залежить від ідентифікації загроз, від правильного вибору показників (індикаторів) їх прояву, а також від

О.Ю. Єрмаков,
В.В. Нагорний,
С.О. Єрмаков

комплексу необхідних заходів щодо запобігання небезпеки, відповідного масштабу і характеру загроз. З цієї метою розроблено відповідну систему кількісних і якісних показників (індикаторів) економічної безпеки аграрних товаровиробників, основні класифікаційні групи яких представлені на рис. 1 у контексті запропонованого визначення поняття "економічна безпека виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств", як сукупності виробничих складових, що забезпечують високе і стійке зростання суб'єкту господарювання, за якого він здатний ефек-

тивно протидіяти можливим загрозам внутрішнього та зовнішнього середовища, а також досягати поставлених цілей і завдань на основі реалізації обраної підприємством стратегії розвитку.

Враховуючи виробничо-технологічну специфіку сільськогосподарського підприємства як основного господарюючого суб'єкта в аграрній сфері й відхилення індикаторів економічної безпеки від граничних значень, його стан можна характеризувати як нормальний, передкризовий, кризовий і критичний.

Індикатори виробництва
<ul style="list-style-type: none"> - динаміка виробництва (ріст, спад та ін..); - реальний рівень завантаження виробничих потужностей; - темп оновлення основних засобів; - стабільність виробничого процесу; - питома вага виробництва у ВВП (для особливо великих підприємств-монополістів); - оцінка конкурентоспроможності продукції; - вікова структура і технічний ресурс машинно-тракторного парку
Фінансові індикатори
<ul style="list-style-type: none"> - обсяг "портфелю" замовлень; - фактичний і необхідний обсяг інвестицій (для підтримки і розвитку наявного потенціалу); - рівень інноваційної активності (обсяг інвестицій у нововведення); - рівень рентабельності виробництва; - фондовіддача (капіталоємність) виробництва; - прострочена заборгованість (дебіторська і кредиторська); - частка забезпеченості власними джерелами фінансування.
Соціальні індикатори
<ul style="list-style-type: none"> - рівень оплати праці по відношенню до середнього показника в сільському господарстві або економіці в цілому; - рівень заборгованості по зарплаті; - втрати робочого часу; - структура кадрового потенціалу (вікова, кваліфікаційна).

Рис. 1. Основні класифікаційні групи індикаторів економічної безпеки сільськогосподарських підприємств

Економічна стійкість сільськогосподарських підприємств характеризує такий стан їх фінансово-економічних ресурсів, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією стабільної прибутковості та забезпечення процесу розширеного відтворення. Вона (економічна стійкість сільськогосподарських підприємств) як їх здатність зберігати певний (заздалегідь обумовлений) рівень досягнення цілей в умовах динамічних трансформацій в бізнес-середовищі), формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Це потребує систематичного моніторингу стану зовнішньої і внутрішньої скла-

дових економічної стійкості підприємства, за якого забезпечується стабільно високий результат функціонування. В основі його досягнення лежить принцип активного реагування на зміни середовища господарювання.

Необхідність створення такої системи індикаторів економічної безпеки сільськогосподарського підприємства, що якісно та кількісно характеризували б ступінь відповідності застосування окремих складових виробничого потенціалу мінімально граничним значенням і є головною проблемою застосування процедури оптимізації.

Нормативні значення індикаторів економічної безпеки сільськогосподарських підприємств встановлюються наступним чином. Так, за нормативне значення індикатора приймається деяка допустима величина визначуваного індикатору, який виступає як обмеження в оптимізаційній процедурі. Зважаючи на специфіку проблеми, нормативи, що застосовуються, можна розподілити на дві категорії – граничні й оптимальні.

Щодо граничних значень нормативів, то можна сказати, що наближення або відхилення від них свідчатиме про небезпеку. Відтак це інформує про існуючу загрозу, або ж про її потенційну появу в ближньому майбутньому. Норматив граничного значення індикатора є в першу чергу інструментом попередження можливої небезпеки. Наведене свідчить про те, що граничні показники істотно різняться від їх оптимальних значень. Водночас для уникнення ситуації небезпеки нормативи повинні бути достатньо жорсткими, що й потребує застосування поняття «граничний збиток», сутність якого полягає в наступному.

Граничною є певна величина сукупного збитку, перевищення якої можна вважати загрозою банкрутства. Використовуючи це значення як початкове, можливо за допомогою обчислюваних імітаційних процедур відповідно оцінити його величину ($I_{дон}$).

Основне ускладнення при використанні даного методичного прийому, який вже застосовується для обґрунтування ефективності нових технологій, полягає в складності оцінки всіх прямих і непрямих складових економічного, соціального й екологічного збитку [5].

Прояв і дія загроз - це складний динамічний і детермінований процес, тому оцінку економічної безпеки доцільно здійснювати з урахуванням динаміки зміни виробничого потенціалу в певному часовому періоді. Він визначається виходячи із уявлень про достовірність інформації, яка використовується як база прогнозування (технічно та економічно обґрунтованих нормативів, норм та ін.).

Негативні тенденції у використанні виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств, які зумовлюють доцільність розроблення стратегічних напрямів формування економічно стійкого виробничого потенціалу аграрних товаровиробників задля забезпечення екологобезпечного та ефективного виробництва рослинницької і тваринницької продукції на засадах сталого розвитку. З цієї метою пропонується алгоритм досягнення економічно стійкого виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств (рис. 2), до якого поряд з традиційними ресурсами включено інформаційні та інноваційно-інвестиційні.



Рис. 2. Алгоритм досягнення економічно стійкого виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств.

О.Ю. Єрмаков,
В.В. Нагорний,
С.О. Єрмаков

Формування економічно стійкого виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств в першу чергу має орієнтуватись на ефективне його використання, що сприятиме зростанню прибутковості суб'єктів аграрного підприємництва.

Висновки. Найбільшою економічною небезпекою для сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання є руйнування виробничого потенціалу як головного фактору забезпечення їхньої прибуткової господарської діяльності. Тому економічно стійкий виробничий потенціал є стабілізатором антикризового розвитку сільськогосподарського підприємства і гарантом розширеного відтворення виробництва з метою забезпечення продовольчої безпеки.

Список використаної літератури:

1. Бурков В.Н., Щепкин В.А. Моделирование экономических механизмов обеспечения безо-

пасности. Проблемы безопасности при чрезвычайных ситуациях. 2000; №6: 55–68.

2. Вишняков Я.Д., Лозинский В.С. Бизнес в окружающей среде: коэффициент враждебности окружающей среды развитию бизнеса. Менеджмент в России и за рубежом. 1998. №3: 43–53.

3. В.В. Бушуев, Н.И. Воропай, А.М. Мастепанов и др. Энергетическая безопасность России. Новосибирск: Наука, Сибирская издательская фирма РАН; 1998.

4. Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р.М. Качалов. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность. М.: Экономика; 1997.

5. Козьменко С. Н. Экономика катастроф (инвестиционные аспекты). К.: Наукова думка; 1997.

6. Смирнов Н.В., Дунин-Борковский И. Курс теории вероятностей и математической статистики. М.: Наука; 1969.